

BANAI ÁDÁM¹ – KOLOZSI PÁL PÉTER²

FENNTARTHATÓ HITELPIAC, FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS³ SUSTAINABLE LENDING, SUSTAINABLE DEVELOPMENT

A pénzügyi közvetítő rendszer akkor tudja betölteni társadalmi funkcióját, ha az általa megvalósított hitelezés támogatja az adott nemzetgazdaság és közösség fenntartható fejlődését. A magyar bankok nem mindig és nem minden szempontból feleltek meg ennek a feltételnek. Az utóbbi egy-másfél évtizedben több olyan banki gyakorlat is azonosítható, amely épp ezzel ellentétes hatású volt. Ilyennek tekinthető többek között a kkv-szektor nem elégséges mértékű hitelezése, illetve a háztartások devizában való túlhitelezése, amit súlyosbított, hogy a magyar lakosság pénzügyi tudatossága elmaradt a kívánatostól. A válság óta eltelt időszak második felében több stratégiai kezdeményezés történt és program indult annak érdekében, hogy a hitelpiacon mind a kínálat, mind pedig a kereslet a fenntartható és egyensúlyi fejlődést segítse elő, de további lépések szükségesek ezen a téren.

The role of the financial system can be fulfilled in the society only if its lending activity supports the sustainable development of the society and the economy. Hungarian banks could not always meet these requirements from every perspective. Several practices with adverse effect can be identified in the last one and a half decade. The low SME lending activity of the banking sector can be considered as an example, or FX lending for the household sector which was aggravated by the Hungarian households' poor financial literacy. Several strategic programs were launched in the last half decade to support the sustainable lending both on the supply and the demand side. But further step should be made in the future.

BEVEZETÉS

A pénzügyi válság és a válságot követő időszak több, a pénzügyi közvetítő rendszerrel kapcsolatos hiányosságra hívta fel a figyelmet. Ezek egyike, hogy mind a háztartások, mind a vállalatok esetén számos olyan sajátosság azonosítható, ami miatt a pénzügyi közvetítőrendszer termékpalettája nem felel meg az egyes partnerek, illetve áttételesen a társadalom igényeinek. Egyrésztől nemzetközi és hazai példák is egyértelműen mutat-

1 Egyetemi adjunktus, BCE MNB Tanszék

2 Egyetemi docens, BCE MNB Tanszék

3 DOI: 10.14267/RETP2018.02.07

ják, hogy a pénzügyi közvetítőrendszer nem minden esetben szolgálja ki azt a keresletet, ami nemzetgazdasági szempontból hozzáadott értéket jelentene. Másrészről a bankok esetenként olyan termékeket kínálnak a fogyasztóknak, amelyek nem illeszkednek azok valós igényeihez. Harmadrészről pedig maguk a fogyasztói igények is elszakadhatnak az egyensúlyi növekedést előmozdító mintázattól. Mindez mind a pénzügyi rendszerre, mind pedig a nemzetgazdaság egészére komoly kockázatot jelenthet, valamint letérítheti a gazdaságot a fenntartható fejlődési pályáról.

Jelen tanulmányunkban, áttételesen kapcsolódva a közgazdaságtan megreformálását célul kitűző 33 tézisben⁴ is felvetett problémákhoz és útkereséshez – deklaráltan a teljesség igénye nélkül – a hazai pénzügyi közvetítőrendszer közelmúltjából mutatunk be a fentieket alátámasztó példákat, valamint az ezekre a problémákra született gazdaságpolitikai válaszokat. Az alábbiakban a hitelkínálat tekintetében mind a túlzott, mind a nem kellő mértékű banki kockázatvállalásra kitérünk (kívánatostól elmaradó kkv-hitelezés vagy a lakossági devizahitelezés), a hitelkereslet tekintetében pedig a pénzügyi tudatosság területén azonosítható hiányosságok hatásait mutatjuk be (túlzott lakossági kockázatvállalás).

1. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS HITELKÍNÁLATI KORLÁTAI

1.1. Az innovatív cégek, kiemelten a kkv-szektor „alulhitelezésének” problémája

A vállalati szektor szempontjából az egyik kiemelkedő kockázat, hogy a banki hitelezési gyakorlat nem „tart lépést” a vállalati szektor egy részének igényeivel. Cecchetti és Kharroubi [2015] bemutatta, hogy a szakirodalomban általánosan elfogadott összefüggés, miszerint a növekvő hitelezés a reálgazdaság növekedését is serkenti (pl.: Levine – Zervos [1998]; Moinescu – Codirlasu [2012]), egy bizonyos ponton túl nem igaz. Tanulmányukban rávilágítanak, hogy mivel a bankok egyre nagyobb erőforrást fordítanak a nemteljesítő hitelek minél jobb megtérülésére a fedezetek begyűjtésén keresztül, egyre inkább központi kérdés lesz, hogy a hitelfelvevő rendelkezik-e fedezettel. Ennek eredményeként viszont a hitelpiacról kiszorulhatnak a fiatal, a kicsi, illetve a K+F intenzív tevékenységet folytató vállalatok, akiknek nem áll rendelkezésre fedezetként megfelelő mennyiségű és minőségű tárgyi eszköz. Így valójában olyan, jellemzően a kkv-szektorba tartozó fiatal vállalatok nem jutnak finanszírozáshoz, amelyek a gazdasági növekedésre a legerősebb hatással vannak⁵, és amelyek a 4. ipari forradalomban a siker kulcsai lehetnek.

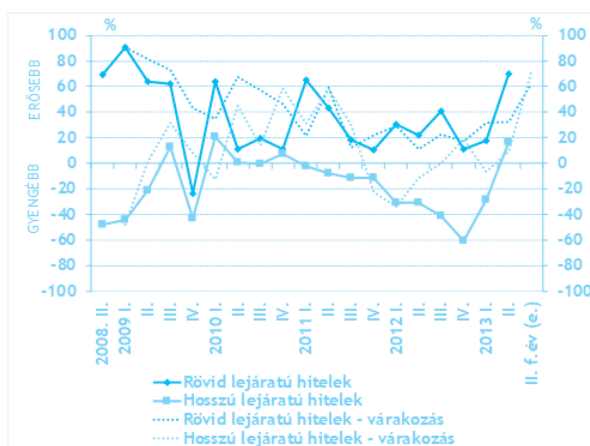
A 2008-as válság kezdetén a hazai bankok elsőként a vállalati hitelezést fogták vissza, hiszen így tudtak a leggyorsabban alkalmazkodni az új környezethez. A vállalati hitelállomány zsugorodása azonban meglehetősen hosszan eltartott, és eltérően a régió legtöbb országától, még 2013-ban is fokozatos csökkenést figyelhettünk meg. Bár a válságban hosszú időszakon keresztül a visszafogott hitelezési aktivitást keresleti tényezők

4 New Weather Institute - Rethinking Economics [2017]

5 Pl. Haltiwanger és szerzőtársai [2017] bemutatják, hogy növekedési szempontból a vállalati kor az egyik legfontosabb tényező.

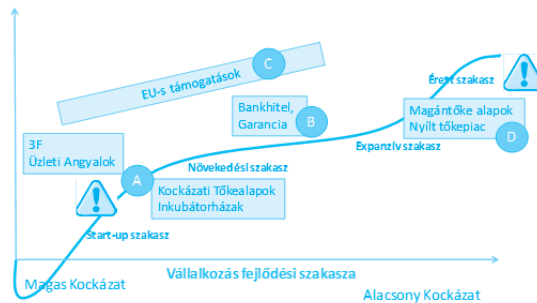
is jelentős mértékben magyarázták, 2013-tól a bankok erősödő hiteligénnyel szembesültek a vállalati piacon az SLO felmérések tanulsága szerint (1. ábra). A továbbra is visszafogott kockázatvállalás miatt azonban ezt nem elégítették ki. Ezt enyhítendő indult el a Növekedési Hitelprogram (NHP), ami segített abban, hogy egészséges szintre kerüljön a hitelezési aktivitás. Az NHP indulásakor látványosan megugrott a KKV hitelezési dinamika és a korábbi zsugorodás után tartós növekedésnek indult (az NHP pozitív hatását részletesen bizonyítják Endrész és szerzőtársai [2015]). Ennek fennmaradását az NHP kivezetése után a Piaci Hitelprogram (PHP) segítette. A legfrissebb adatok azt mutatják, hogy a PHP után is fennmaradhat a dinamikus hitelállomány-növekedés.

1. ábra: A hitelkereslet változása futamidő szerint

A hitelezés fellendülésével a vállalati szektor finanszírozási problémái elsősorban a vállalati életciklus kezdetén, illetve az érett szakaszban jelennek meg hazánkban. A kezdeti szakaszban a bankok a fedezetek, a hiteltörténet hiánya, illetve a magas kockázat miatt nem jelentenek valós finanszírozási lehetőséget, így a kockázati tőke befektetők, üzleti angyalok szerepének erősödése szükséges ahhoz, hogy ezt az igényt kielégítsék. Az elmúlt években nagymértékben nőtt az aktivitás ezen a területen. Több inkubátorház is alakult, ami a korai szakaszban levő vállalatokat segíti, illetve a rendelkezésre álló tőke is számottevően nőtt részben a JEREMIE program miatt. Ez utóbbi kifutása azonban megtorpanást jelentett a szektor számára.

2. ábra: Vállalati életciklus és finanszírozási formák

1.2. A háztartási szektor hitelstruktúrájának problémája

A gazdaság egészét érintő általános financializálódás (financialization of the economy) mellett a mindennapi élet financializálódása (financialization of everyday life) is egyre markánsabb jelenség, ami azt jelenti, hogy a háztartások egyre több típusú pénzügyi terméket használnak. A mindennapok része lett a hitelkártya használat, a részvények vásárlása, a nyugdíj megtakarítások befektetése, de akár a lakások tőkeként való használata is. Ezzel együtt pedig esetenként megváltozik a háztartások kockázathoz való viszonya is, növekszik a kockázatvállalási hajlandóság, a befektetési kedv. Az ezzel ellentétes reakció ugyancsak megjelenik, a háztartások egy részénél a sérülékenység- és bizonytalanságérzet növekedhet [Deville, 2015]. Ennek egyik oka lehet, hogy a termékek egyre bonyolultabbak, átláthatatlanabbak, így a pénzügyi döntés során a fogyasztó sokkal kiszolgáltatottabb lehet a szolgáltatóknak.

Magyarországon az utóbbi bő egy évtized makropénzügyi kereteit alapvetően meghatározó lakossági devizahitelezés szemléletesen példázza, hogy a keresletet nem mindig megfelelő termékekkel elégíti ki a pénzügyi közvetítő rendszer [Bethlendi, 2015]. Ebben az esetben ugyanis egy olyan összetett terméket kaptak a háztartások, ahol a konstrukcióból adódóan a kamatkockázat hatása csak negatív lehetett, és olyan devizával szembeni árfolyamkockázatot futottak az adósok, amelyre nem volt hatással a magyar gazdaságpolitika. Ezeket erősítette, hogy: 1) a banki gyakorlat egyre lazábbá vált, vagyis egyre inkább lehetővé tette a túlzott eladósodást, az alacsonyabb kezdeti törlesztőrészlet miatt olyan hiteleket vettek fel az ügyfelek, amiket forintban nem tudtak volna megtenni; 2) a hazai háztartások pénzügyi ismereteik alapján nem tartoznak az európai élvonalba, így a vállalt kockázattal sok esetben nem voltak tisztában (ezt az aspektust a tanulmány későbbi részében bővebben is kifejtjük); 3) a hazai szabályozók, szemben például a lengyel, vagy a román hatóságokkal, nem léptek fel a devizahitelezés visszaszorítása érdekében [Bethlendi, 2011], azaz szabad teret adtak a bankoknak ezen az információs aszimmetriával erősen terhelt piacon. Kijelenthető, hogy a devizahitelezés tekintetében a magyarországi intézményi adottságok nem feleltek meg a magas színvonalú intézményi kör-

nyezet jellemzőinek,⁶ ami így szinte logikusan vezetett a bankok aktív szerepvállalásával egy nagy társadalmi kockázatot jelentő hitelforma elterjedéséhez.

2. A PÉNZÜGYI KULTÚRA HIÁNYOSSÁGAI MINT A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS HITELKERESLETI KORLÁTJA

A lakossági devizahitelezés ugyanakkor nemcsak arra ad példát, hogy egyes esetekben a bankok nem a megfelelő termékkel állnak az ügyfelek rendelkezésére, hanem arra is, hogy a keresleti oldal is „elszakadhat a realitásoktól”. Ez azért kiemelten fontos szempont, mert a nem optimális pénzügyi termékek kínálatából akkor lesz csak valós nemzetgazdasági és társadalmi probléma, ha „fogékony” kereslettel találkozunk.

A hitelkeresleti oldal nem fenntartható és fundamentálisan nem alátámasztott pénzügyi döntéseinek egyik kiváltó oka a pénzügyi kultúra hiánya vagy alacsony foka, illetve ennek részeként kiemelten a pénzügyi tudás és a döntések közötti diszharmonia⁷. Széles körben elfogadott, hogy egy adott közösség pénzügyi kultúrájának szintje meghatározó jelentőségű a pénzügyi jóllét tekintetében, hiszen ez teszi lehetővé „a pénzügyi források hatékony gyarapítását, nyomon követését és felhasználását oly módon, hogy az hozzájáruljon mind az egyén, mind a családja, mind vállalkozása jólétének és gazdasági biztonságának megerősítéséhez” [OECD].⁸ Nem evidens ugyanakkor, hogy pontosan mit is jelent a pénzügyi kulturáltság (financial literacy⁹). Béres és Huzdik [2012] rámutat, hogy egységes definíció hiányában indokolt a pénzügyi kultúrát jellemzően koncepcióként kezelni, ami magában foglalja a pénzügyi tudást (pénzügyi ismeretek), a pénzügyekben való jártasságot és tapasztalatot, a pénzügyi készségeket és a pénzügyi tudatosságot is. Ezek a tényezők együttesen határozzák meg, hogy az egyének és a szervezetek miként hozzák meg pénzügyi döntéseiket, azaz nem az az egyetlen kérdés, hogy milyen fokú egy adott közösség átlagos pénzügyi ismereti szintje, hanem, hogy egyensúlyban van-e személyes életünkben a pénzügyi tudásunk és a kockázatvállalásunk. A fentiekkel összhangban van a magyar pénzügyi kultúra kutatásban élen járó Magyar Nemzeti Bank és az Állami Számvevőszék fogalomhasználata, amely pénzügyi kultúra alatt a pénzügyi ismeretek és képességek olyan szintjét érti, „amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.”

6 Kolozsi – Banai – Vonnák [2015]

7 Ennek természetesen egyéb okai is lehetnek, amelyekre jelen tanulmány a terjedelmi korlátok miatt nem tér ki. Ezek közül indokolt kiemelni azt a viselkedési közgazdaságtanhoz kötődő érvelést, miszerint a keresleti oldal „irracionális” viselkedését az ismerethiányon túl az önkontroll hiánya is determinálhatja, ami alapján az emberek az azonnali fogyasztást felülsúlyozzák (erről lásd a 2017-ben Nobel-díjjal elismert Richard Thaler munkásságát). Lásd: Neszveda, [2018]).

8 Idézi: Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája [2017]

9 Remund, D. L. [2010]

Magyarországon a mindennapi élet financializálódásának globális trendjén és a banki kínálatot átalakító digitalizáció keresletet érintő hatásain¹⁰ túl a nem éppen kedvező történelmi tapasztalatok miatt is kiemelt jelentősége van a pénzügyi kultúrának¹¹. Egyrészt a háztartások pénzügyi ismereteinek szintje világszerte is elmarad a kívánatostól, és a magyar lakosság pénzügyi tudatossága nemzetközi összevetésben is kedvezőtlen képet mutat, másrészt a globális pénzügyi válság magyarországi hatásait a lakossági devizahitelezésen keresztül érdemben felerősíthette a pénzügyi ismeretek és döntések közötti diszharmónia, harmadrészt pedig a válság következtében jelentősen csorbult a lakosság pénzügyi biztonságérzete, amiben ugyancsak érdemi szerepe lehet a pénzügyi ismeretek hiányának¹². Ami a lakossági devizahitelezést illeti, a válság előtti években készített felmérések – kiemelten a pénzügyi kultúra projekt keretében 2006. augusztus–szeptemberben a Magyar Nemzeti Bank megbízásából készült közvélemény-kutatás¹³ – alapján okkal feltételezhetjük, hogy a múlt évtized elején-közepén a magyar családok nagy része egyszerűen nem értette a devizahitel-szerződések pénzügyi nyelvezetét, és ebből adódóan nem is tudott felelős döntést hozni. Egyéb kutatások¹⁴ alapján azt is leszögezhetjük, hogy a megfelelő tudás hiányán túl az is gondot jelenthetett, hogy a lakosság jelentős hányada nem volt képes reálisan megítélni saját pénzügyi ismereteit, ami ugyancsak hozzájárulhatott a túlzott pénzügyi kockázatvállaláshoz. Előrettekintve is arra számíthatunk, hogy a pénzügyi kultúra jelentősége megmarad. A jövő szempontjából fontos trend a pénzügyi rendszer digitalizációja, ami felgyorsítja a pénzügyi termékek elterjedését, a mindennapi élet financializálódását. A fiatalabb korosztály pedig kifejezetten igényli a digitális lehetőségeket a pénzügyek intézésében. Ez növelheti a pénzügyi ismeretek hiányának kockázatát és ezáltal a pénzügyi kultúráltság hozzáadott értékét.

Béres és Huzdik [2012] rámutat, hogy mivel a pénzügyi piacok gyorsabban fejlődnek a pénzügyi tudásnál és tudatosságnál, így a pénzügyi kultúra fejlesztése – azaz a „lemaradás ledolgozása” – társadalmi érdek. Egy-egy nem megalapozott pénzügyi döntés jelentősen emelheti a háztartások kiszolgáltatottságát és így a társadalmi rendszer egészének sérülékenységét. Fejlettebb pénzügyi kultúra nemzetgazdasági szinten jelentkező hozzáadott értéket jelent, ami végső soron a gazdaság fenntartható növekedését segíti elő. Az MNB bankrendszeri versenyképességi indexének pénzügyi tudást mérő alindexe alapján Magyarország 2017-ben is csak az európai középmezőnyben található, elmaradva az EU-átlagtól [Asztalos et al., 2017], ami jól mutatja, hogy ezen a téren van még tennivaló.

10 Ennek egyik érdekes aspektusa, hogy a digitális forradalom következtében egyes országokban valós veszéllyé vált, hogy belátható időn belül nem lesz olyan ténylegesen használt fizetési eszköz, amelyet az állam kontrollál. Erről lásd: Ingves [2018].

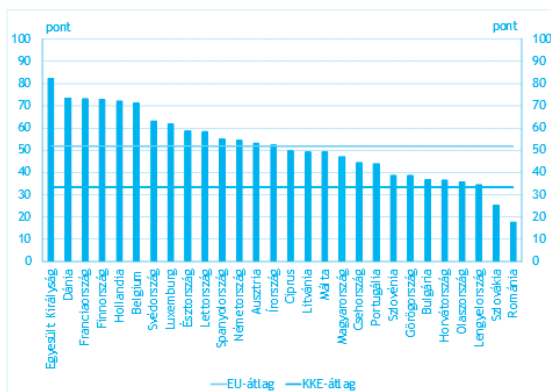
11 Az országok pénzügyi kultúra-szintje közötti különbségek okairól lásd: Cupak et al. [2018]

12 OECD felmérése, idézi: Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája [2017]

13 Magyar Nemzeti Bank: Tájékoztató a fiatalok pénzügyi kultúrájáról készített közvélemény-kutatás eredményéről. 2006. november 8.

14 Kiemelten lásd: Luksander – Béres – Huzdik– Németh [2014]

3. ábra: Pénzügyi tudás alapján képzett európai rangsor

Érdemi előrelépésnek tekinthető ezért, hogy 2017 végén megszületett Magyarországon a „Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája”. A stratégia alapvetése szerint a pénzügyi intézményrendszer stabil, egészséges működéséhez és Magyarország versenyképességének növeléséhez pénzügyileg tudatos és magabiztos lakosság szükséges, miközben „a pénzügyi tudatosság fejlesztésében előrelépésre van szükség”, különös tekintettel a pénzügyekhez való hozzáállás, szemlélet és tényleges magatartás (pénzügyi döntések) szempontjából. A pénzügyi kultúra fejlesztése Magyarországon már évtizedes múltra tekint vissza, de a válság negatív tapasztalataiból adódóan az utóbbi években több stratégiai lépés is történt. A holisztikus megközelítés és a szinergiák kihasználása érdekében a pénzügyi tudatosság-fejlesztés összehangolásra került több egyéb nemzeti stratégiával, és számos pénzügyi kultúra fejlesztését célzó program is indult, melyek közül indokolt kiemelni a pénzügyi és gazdasági ismeretek köznevelésben való megjelenését, a Magyar Nemzeti Bank kapcsolódó programjait, a Magyar Államkincstár „Modern Kincstár” koncepcióját, valamint az Állami Számvevőszék projektjeit és az állami támogatással megvalósuló civil programokat is.

KONKLÚZIÓ, ZÁRÓ GONDOLATOK

A pénzügyi közvetítőrendszer komoly kihívásokkal fog szembesülni a jövőben is. Ezek közül csak egyet, a szektor egészét átszövő digitalizációt kiemelve is egyértelmű, hogy az ágazat mély átalakulás előtt áll. A fiatal korosztály esetében láthatóan már erőteljes igény jelenik meg a digitális technológiák használatára a bankolásban. A 30 év alatti korosztálynak a fele már most is leginkább okostelefonon képzei el a banki ügyek intézését, és csak harmaduk kíván a bankfiókba menni. Bár a bankok egy jelentős része már kapcsolatba került fintech-cégekkel, illetve alkalmaz digitális megoldásokat, kihívás lesz a keresletnek való megfelelés [MNB, 2017]. Különösen úgy, hogy ne vállaljanak túlzott kockázatokat, és az ügyfelek számára is megfelelő információt tudjanak nyújtani, ami alapfeltétele a fenntartható növekedésnek és fejlődésnek.

A hitelpiac keresleti oldalán a pénzügyi kultúra további fejlesztése elengedhetetlen. Ennek van egyéni útja is, de beszédes, hogy számos országban nemzetstratégiai prioritásként határozzák meg a lakosság pénzügyi kultúrájának fejlesztését. A pénzügyi kultúra fejlesztésének eredményei jellemzően hosszú távon jelentkeznek, de rövid távon is érzékelhető változás: a pénzügyi képzések a személyes pénzügyi menedzsment bizonyos területeit, mint pl. a takarékoskodást, valamint a háztartási költségvetés nyomon követését egyértelműen pozitívan befolyásolták [Jakovác, 2016]. Béres, Huzdik, Németh és Zsótér [2015] ezt kiegészítve egy több mint 3000 elemszámú minta alapján igazolták, hogy a pénzügyi személyiség profilt a pénzügyi tudatosság, a költségek tervezése, számontartása, illetve a szorgalom, a dolgosság fejlesztésével érdemben lehet javítani. A Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája, kiegészítve a már említett célzott programokkal, hozzájárulhat ahhoz, hogy a keresleti oldal is kellő felkészültséggel és tudással, valamint a tudásával összhangban levő döntésekkel jelenjen meg a hitelpiacon, elősegítve ezáltal a fenntartható hitelezés magyarországi kialakulását és elterjedését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Asztalos Péter, Horváth Gábor, Krakovský Štefan, Tóth Tamás (2017): Ellentétek feloldása a bankrendszerek versenyképességének mérésében – az MNB bankrendszeri versenyképességi indexe, *Hitelintézeti Szemle* 16. évfolyam 3. szám, 2017. szeptember
- Béres Dániel-Huzdik Katalin (2012): „A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten.” *Pénzügyi Szemle* (2012/3): 322-336.
- Bethlendi András (2011): „Policy Measures and Failures on Foreign Currency Household Lending in Central and Eastern Europe” *Acta Oeconomica* 61(2): 193–223.
- Bethlendi András (2015): „Egy rossz termékfejlesztésből rendszerszintű piaci kudarc – a hazai lakossági devizajelzáloghitelezés” *Hitelintézeti Szemle* 14(1): 5–29.
- Cecchetti, Stephen G. és Enisse Kharroubi (2015): „Why does financial sector growth crowd out real economic growth?”, Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper No. 10642, 2015. június
- Cupak, Andrej - Fessler, Pirmin - Silgoner, Maria – Ulbrich, Elisabeth (2018): *Exploring differences in financial literacy across countries: the role of individual characteristics and institutions*. February 2018. Working paper 220. Oesterreichische Nationalbank
- Deville, Joe (2015): *Lived Economies of Default. Consumer Credit, Debt Collection and the Capture of Affect*. Routledge, London
- Endrész Mariann, Harasztosi Péter, Lieli Róbert (2015): „The Impact of the Magyar Nemzeti Bank's Funding for Growth Scheme on Firm Level Investment”, Magyar Nemzeti Bank Working Papers, 2015/2
- Haltiwanger, John, Ron S. Jarmin, Robert Kulick és Javier Miranda (2017): „High Growth Young Firms: Contribution to Job, Output and Productivity Growth.” In: NBER Measuring Entrepreneurial Businesses: Current Knowledge and Challenges. 11 – 62.

- Jakovác Katalin (2016): „A pénzügyi kultúra fejlesztés nemzeti stratégiái: tapasztalatok és tanulságok”. *Pénzügyi Szemle Online*.
- Kolozsi Pál Péter – Banai Ádám – Vonnák Balázs (2015): „A lakossági deviza-jelzálog-hitelek kivezetése: időzítés és keret-rendszer” *Hitelintézeti Szemle*, 14(3): 60–87.
- Levine, Ross és Sara Zervos (1998), „Stock Markets, Banks, and Economic Growth”, *American Economic Review* 88:537-558.
- Luksander Alexandra – Béres Dániel – Huzdik Katalin – Németh Erzsébet (2014): „A felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúráját befolyásoló tényezők vizsgálata.” *Pénzügyi Szemle*, 59(2): 237–258.
- Magyar Nemzeti Bank (2017): *Pénzügyi stabilitási jelentés*, 2017. november
- Magyar Nemzeti Bank (2006): *Tájékoztató a fiatalok pénzügyi kultúrájáról készített közvélemény-kutatás eredményéről*. 2006. november 8.
- Moinescu, Bogdan-Gabriel és Adrian Codirlasu (2012): *Lending, economic growth and nonperforming loans: empirical evidences from the new EU member states*, Conference on nonperforming loans, second edition, National Bank of Romania
- Németh Erzsébet – Béres Dániel – Huzdik Katalin – Zsótér Boglárka (2016): „Pénzügyi személyiségtípusok Magyarországon - kutatási módszerek és primer eredmények” *Hitelintézeti Szemle* 15(2): 153–172.
- New Weather Institute - Rethinking Economics (2017): *33 theses for an economics reformation*.
- Neszveda Gábor (2018): Thaler viselkedési közgazdaságtani munkássága. *Hitelintézeti Szemle* 17(1):153–167
- Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája, 2017
- Remund, D. L. (2010): Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. *The Journal of Consumer Affairs*
- Stefan Ingves (2018): *Payments in the future and legal protection for the Swedish krona*. SVERIGES RIKSBANK